Laia Colomer i Solsona

El Museu Municipal d'Alcover i la seva col·lecció paleontològica

El Museu Municipal d'Alcover va ser construït l'any 1967, inicialment per a donar cabuda als fòssils triàsics que apareixien a les pedreres de la Lloera; progressivament s'ha ampliat amb una col·lecció diversa d'història i art locals. En aquells inicis, el Museu s'ubicava en una de les torres defensives del portal de Sant Miquel, i incloïa només dues sales. El 1973 va ser traslladat a ca Batistó, una casa senyorial situada vora el Portal de la Saura. Allà hi romangué obert fins el 1998, quan s'iniciaren les seves obres de remodelació i de construcció d'un edifici adjacent. La finalització de les obres d'ampliació no significà però, la reobertura immediata de la seu museística: no fou fins l'any 2001 que l'ajuntament alcoverenc es decidí a iniciar les gestions necessàries per tal de reobrir-lo, tot convertint-lo en *museu* segons les normatives vigents, i tornar a situar la institució en el centre de la vida cultural i turística d'Alcover i de la comarcal. L'any 2004 el Museu d'Alcover reobrí les portes amb modernitzades instal·lacions museístiques i la important col·lecció paleontològica com a principal atractiu de l'exposició permanent.

Avui dia el Museu Municipal d'Alcover acull un nombre variat d'objectes, d'on destaca la col·lecció d'història local, formada per objectes de la vida quotidiana alcoverenca els segles XIX i XX, i que comprèn des d'estris agrícoles fins a objectes de lleure (instruments musicals, jocs infantils, etc), incloent-hi també objectes de cuina, fotos antigues, monedes, art religiós, objectes d'higiene i medicina, i recordatoris de personatges insignes d'Alcover (escriptors/res i pintors). En segon lloc, cal destacar la col·lecció d'arqueologia: talla lítica, ceràmiques neolítiques, i un bon repertori de peces ibèriques i romanes procedents de diversos jaciments comarcals. Després, com molts museus locals, el Museu d'Alcover acull un nombre menor d'objectes diversos, com ara una discreta pinacoteca, fotografies històriques de la vila pertanyents a l'arxiu Mas, una col·lecció de monedes i de paper moneda antics, una col·lecció d'armes, una col·lecció de malacologia (petxines marines i terrestres), un herbari de plantes comunes de la serralada de Prades recollit per Miquel Mestre el 1907, una col·lecció de roques i minerals diversos, i un particular arxiu documental, bibliogràfic i cartogràfic.

Tanmateix, el més important és la col·lecció de paleontologia, formada per fòssils de quasi totes les eres geològiques terrestres fins a un total de més de 2.000 exemplars, però on hi destaca molt especialment els fòssils del Triàsic procedents de les pedreres d'Alcover i Mont-ral. De fet, el fons del Museu d'Alcover, conjuntament amb el Museu Geològic del Seminari de Barcelona, és una de les col·leccions paleontològiques triàsiques marines més importants de Catalunya, i un referent científic arreu del món.

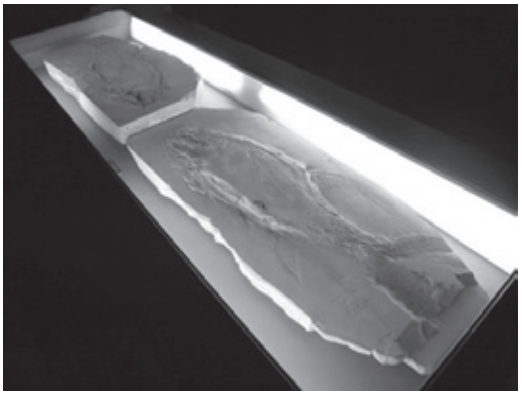
Els fòssils del Triàsic d'Alcover i Mont-ral

El medi de fossilització més favorable és per excel·lència l'aquàtic. Per aquesta raó, els fòssils d'organismes marins i de llacunes són els més abundants i els més ben conservats. A les condicions del medi cal afegir unes condicions químiques especials que només són proveïdes per les característiques per un sediment sorrenc fi, el qual facilita la transformació de l'estructura òssia (calcària) d'un ésser viu en una pedra, és a dir, la seva transformació en un fòssil. Per aquests dos motius, els fòssils apareixen bàsicament en roques sedimentàries, formades per sediments al·luvials que amb el temps colmataren antigues llacunes terrestres o espais marins. Les conques marines o llacunes interiors, posteriorment es reblaren i acabaren formen el que actualment coneixem per turons i serralades.

Tot i que són excepcionals, existeixen circumstàncies especials que permeten també la preservació de les parts toves dels animals (pell, carn). Es tracta dels anomenats jaciments paleontològics de tipus *fossil-lagerstätten*. La presència d'aquests jaciments no és molt comuna: poc més d'una dotzena arreu del món, cobrint la majoria de les eres geològiques. El jaciment paleontològic d'Alcover-Mont-ral n'és un d'ells, i l'únic que cobreix la fauna del Triàsic, aproximadament 240 milions d'anys, un període molt especial dins la història de la vida a la Terra doncs marca la transició de les faunes paleozoiques a les faunes "modernes" d'amfibis, rèptils i mamífers.

En el Triàsic les actuals muntanyes de Prades, on s'ubica avui el jaciment paleontològic d'Alcover–Mont-ral, eren una llacuna d'aigües somes amb molta vida animal, però amb un fons marí letal: molt dens, sense oxigen i amb elevadíssima salinitat. Les condicions d'aquest fons facilità la fossilització dels animals que s'hi dipositaven accidentalment en morir ja que la manca d'oxigen i la hipersalinitat evitava la presència de bacteris i microorganismes i, per tant, s'evitava la descomposició dels animals allà dipositats. El seu enterrament resultava de cos íntegre i, és així com s'iniciava la seva progressiva fossilització. Tot plegat, feu que la preservació i fossilització d'animals resultés immillorable, i avui dia una de les fonts de coneixement més precisa de la fauna marina triàsica, especialment d'invertebrats.

El resultat actual és, doncs, que Alcover–Mont-ral proporciona el repertori fòssil més interessant, precís i extens de fauna marina, vertebrada i invertebrada, triàsica del món. En alguns casos els fòssils reconeguts són espècies úniques, per exemple, *Perleidus giganteus* i *Alcoveria brevis Beltan*. En d'altres

casos, es tracta dels més antics documentats a Catalunya, per exemple els insectes *Montralia muelleri*. O bé els únics exemplars complerts coneguts, com és l'*Oneirophantites tarraconensis*. Finalment, a Alcover–Mont-ral destaca també la col·lecció de rèptils fòssils, exponents de l'evolució dels primers saures, percusors dels futurs rèptils voladors del Juràssic, com és el cas del *Cosesaurus aviceps*.

La sala permanent de paleontologia

El 2001 el Museu d'Alcover va definir un programa, o pla museístic, que ha permès assegurar estructuralment una guia tècnica i pràctica de treball museístic dins la institució. Aquest pla inclou des de la definició d'objectius globals de la institució, la seva relació amb la vida cultural de la vila, la seva organització arquitectònica i museogràfica, els programes de treball que se'n deriven a mig i llarg termini, així com el seu funcionament museístic quotidià. Això significà no només una renovació espaial i d'equipaments (seguretat, prevenció, conservació, etc.) de les antigues sales sinó també una adequació dels criteris expositius seguint paràmetres tècnics moderns i didàctics. A nivell expositiu, el pla contempla centrar-se en tres eixos: la paleontologia, la història local recent i l'arqueologia.

L'objectiu principal de la sala permanent de paleontologia és la d'informar i educar sobre les troballes del jaciment paleontològic d'Alcover–Mont-ral, a fi de donar-los el

significat patrimonial i científic que es mereixen. Per tal que això sigui educativament efectiu, l'exposició ha estat dissenyada d'una manera molt especial i vol respondre a tres preguntes claus que molta gent es feia en les visites pilot: "per què tenim pedres en forma de peix?", "per què trobem fòssils de peixos a la muntanya?", i "per què ens cal un museu on exposar aquestes pedres?". Preguntes que traduïdes a un llenguatge més tècnic, serien "què és i com es forma un fòssil?", "quin és el context geològic de les troballes alcoverenques?", i finalment "què té de particular el Triàsic alcoverenc respecte a la història paleontològica mundial?". A més a més, i per facilitar la comprensió visual dels fòssils d'Alcover, i donat que s'ha fet una extensa investigació paleoecològica, s'ha afegit la reconstrucció del paisatge local d'ara fa 240 milions d'anys. L'exposició es completarà amb la història de les pedreres locals i el processos de treball seguits, perquè s'entén que les empreses i particulars que han treballat de l'extracció de la preuada pedra d'Alcover conformen una part important també de la història contemporània del jaciment paleontològic.

Així, l'exposició és composa dels següents apartats, i el seu resum de continguts:

1. La història de la Terra. La història de la Terra es troba escrita entre els plecs mateixos de les roques, les muntanyes, les planes que la configuren i les restes biològiques que s'hi han dipositat.

2. El temps i les eres geològiques. Les característiques geològiques i l'evolució de la vida a la Terra són el resultat de diversos processos desenvolupats al llarg de 4.500 anys, del Cambrià al Quaternari.

3. Què és un fòssil i com es forma? Un fòssil no és més que el producte de la transformació física i química d'un ésser viu en una pedra. La paleontologia és la ciència que estudia els fòssils com a elements per entendre la història de la vida a la Terra.

4. L'evolució de la vida al planeta Terra. El naixement, expansió i extinció de moltes criatures o formes de vida al planeta Terra han marcat les diferents eres en què ha estat dividida la seva història.

5. Els fòssils Lagerstätten. Els *Lagerstätten* són dipòsits geològics que contenen una extraordinària riquesa fòssil per les condicions de fossilització que s'hi varen donar.

6. El jaciment paleontològic i els fòssils del Triàsic d'Alcover–Mont-ral. Presentació i explicació dels fòssils del Triàsic d'Alcover–Mont-ral, dels invertebrats, els peixos, els rèptils, així com de la seva reconstrucció paleoambiental.

Actualment s'està en curs de completar l'exposició actual amb un últim capítol relatiu a la història de les troballes de fòssils a Alcover-Mont-ral, és a dir, la història de la seva explotació industrial (etnografia i història socioeconòmica de les pedreres) i la història de la investigació (les relacions científiques amb el Museu Geològic del Seminari de Barcelona, estudiosos i aficionats locals i internacionals).

S'ha volgut que l'exposició de la sala permanent de paleontologia sigui eminentment comprensiva, sintètica, però especialment molt divulgativa ja que és evident que, com a museu d'àmbit local i comarcal, el principal visitant no serà pas un especialista en la matèria, sinó un ciutadà, local o turista, amb nivells culturals mitjans i preferentment acompanyat de la família. Aquest tipus de públic doncs, necessita d'una adequació lèxica i de continguts que faci la visita molt entenedora al mateix temps que amena. Es vol doncs, que el públic comprengui sense cap esforç afegit què és un fòssil, per què Alcover-Montral presenta un registre fòssil excepcional, com era el paisatge local ara fa 240 milions d'anys, i finalment, perquè cal considerar la paleontologia alcoverenca com un patrimoni científic i cultural de primer ordre.

El disseny expositiu també s'ha fet pensant amb aquest públic. S'ha optat per un disseny visual fàcil, directe i molt il·lustratiu del text. És a dir, comunicador visualment. Quasi bé suplantador del text, o si més no que el faci una mica prescindible per entendre el missatge, i que amb un dibuix o un esquema tot quedi ben definit. Així, per exemple, per explicar un moment geològic concret, com ara el Keuper, no només s'ha adjuntat una foto d'aquests sediments a les Muntanyes de Prades, sinó que també s'ha volgut detallar el paisatge en època Keuper tot adjuntant-hi fotos d'escenaris naturals actuals que s'assemblarien al paisatge alcoverenc durant el Keuper. El resultat és que el públic comprèn amb senzillesa el missatge expositiu, pot reconèixer aquests sediments quan passeja per les muntanyes de Prades, i a més a més ho associa tot a una imatge reconexible, un paisatge. El Keuper doncs, deixa de ser un concepte geològic i paleoecològic abstracte per ser una representació fàcilment comprensible i, per tant, memoritzable.

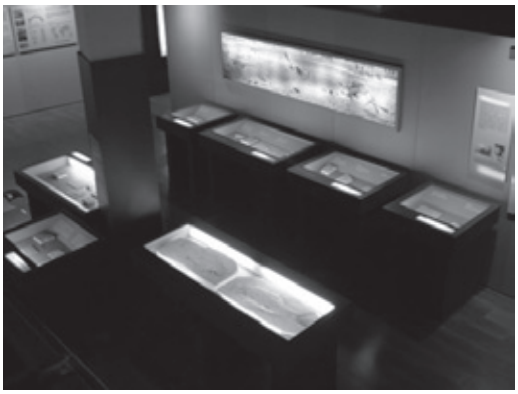
Els fòssils d'Alcover–Mont-ral també s'han exposat a fi de facilitar la seva comprensió d'una manera molt visual. Per les seves característiques de fossilització, els fòssils alcoverencs permeten reconèixer directament l'animal original. Això és bastant evident pel què respecte als peixos, però no necessàriament pel què respecte als invertebrats, per aquells animals extingits o per aquells que no ens són familiars. Per això ens hem ajudat de la reconstrucció paisatgística realitzada per l'il·lustrador científic Mauricio Antón. Es tracta d'una il·lustració realística de la vida a la llacuna alcoverenca durant el Triàsic. Una imatge de tamany gran que en presidir aquest espai de l'exposició permet al visitant, d'un sol cop d'ull, fer-se una idea sintètica i "vivaç" de la vida al Triàsic. Una altra vegada, no cal explicar res més. Després els fòssils exposats, a més d'anar acompanyats d'una cartel·la amb explicacions científiques, venen associats (a través d'un esquema sintètic del dibuix de M. Antón) amb l'animal realísticament dibuixat en el panell gran. Així, simplement amb la mirada, el visitant pot fer la "traducció" de la forma del fòssil a l'aspecte de l'animal originari. No cal cap altra mediació museogràfica; el discurs va directe al públic visitant, fins i tot amb un punt de joc: si es vol es pot buscar i identificar allò que es veu en el fòssil amb el que el dibuixant ha representat. Per tant, la vitrina conté tres nivells d'informació: el fòssil, la seva descripció paleontològica i zoològica, i la seva representació visual realista.

Finalment, cal afegir que l'actual direcció del Museu ha completat la visita a l'exposició permanent amb tota una sèrie d'atractius materials i tallers didàctics, que faciliten i estimulen la visita escolar, tant de Primària com de Secundària.

Conclusions

Avui dia obrir al públic un museu local no només ha de significar fer-ne una adequació museística, sinó que implica donar-li una personalitat pròpia que el permeti configurar-se com a pol d'atracció dins l'oferta cultural local i comarcal. Això és, de fet, el que s'ha volgut imprimir al Museu d'Alcover en relació a la seva important col·lecció paleontològica.

D'una banda, el Museu Municipal d'Alcover ha de servir a les necessitats culturals pròpies d'Alcover, però també ha d'actuar com a dinamitzador econòmic per al poble dins la infraestructura cultural comarcal, tot atraient un cada vegada més extens turisme cultural (tot recordant ara la nominació de Tarragona com a Patrimoni de la Humanitat) o oferint recursos culturals al tradicional turisme de platja o lúdic (Costa Daurada i Port Aventura). Ha de proveir-se d'una "personalitat pròpia" que ompli els buits culturals i museístics presents a Tarragona, i al mateix temps fer sigui atractiva i diferent al visitant de comarca i forans.

En segon lloc, amb l'obertura de la sala permanent de paleontologia triàsica el Museu d'Alcover s'ha de convertir en un dels referents claus de la paleontologia catalana. Ho propicia la important col·lecció que acull, les pedreres ubicades en el municipi, però també la seva aposta museística per la divulgació científica. En aquest sentit, és important que el Museu no perdi peu i pugui formar part de la xarxa de museus de futur Museu d'Història Natural.

Laia Colomer i Solsona